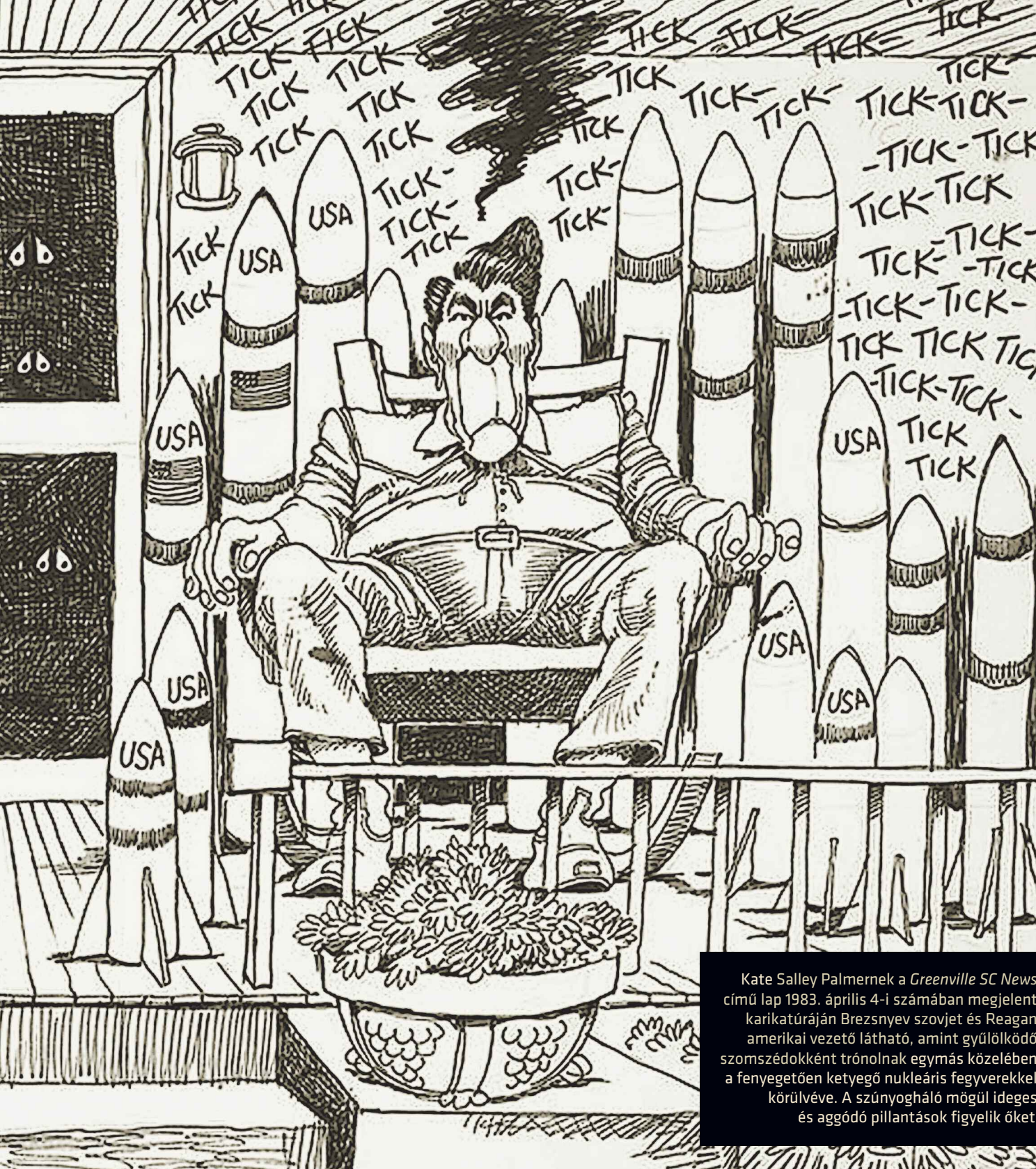

HAHNER PÉTER

A HIDEGHÁBORÚ TÖRTÉNETÍRÁSA

Kate Salley Palmernek a *Greenville SC News* című lap 1983. április 4-i számában megjelent karikatúráján Brezsnyev szovjet és Reagan amerikai vezető látható, amint gyűlölködő szomszédokként trónolnak egymás közelében a fenyegetően kettyegő nukleáris fegyverekkel körülvéve. A szúnyogháló mögül ideges és aggódó pillantások figyelik őket.

Többször is megesett a történelemben, hogy egy háború lezárása után a győztesek szembefordultak egymással. A bécsi kongresszuson 1815-ben olyan nyira kiéleződtek Napóleon legyőzőinek ellentétei, hogy a brit és az osztrák külügyminiszter titkos szövetségi szerződést írt alá a legyőzött Franciaországot képviselő Talleyrand-nal a porosz és orosz

kormány ellen. A második világháború lezárását követően azonban jóval veszélyesebbnek bizonyult a győztesek közt kialakult ellentét: az atomfegyverek az egész emberi civilizációt pusztulással fenyegették. Ezért a történészek körében sokkal élesebben vetődött fel a kérdés: melyik fél tehető felelőssé a kapcsolatok megromlásáért?

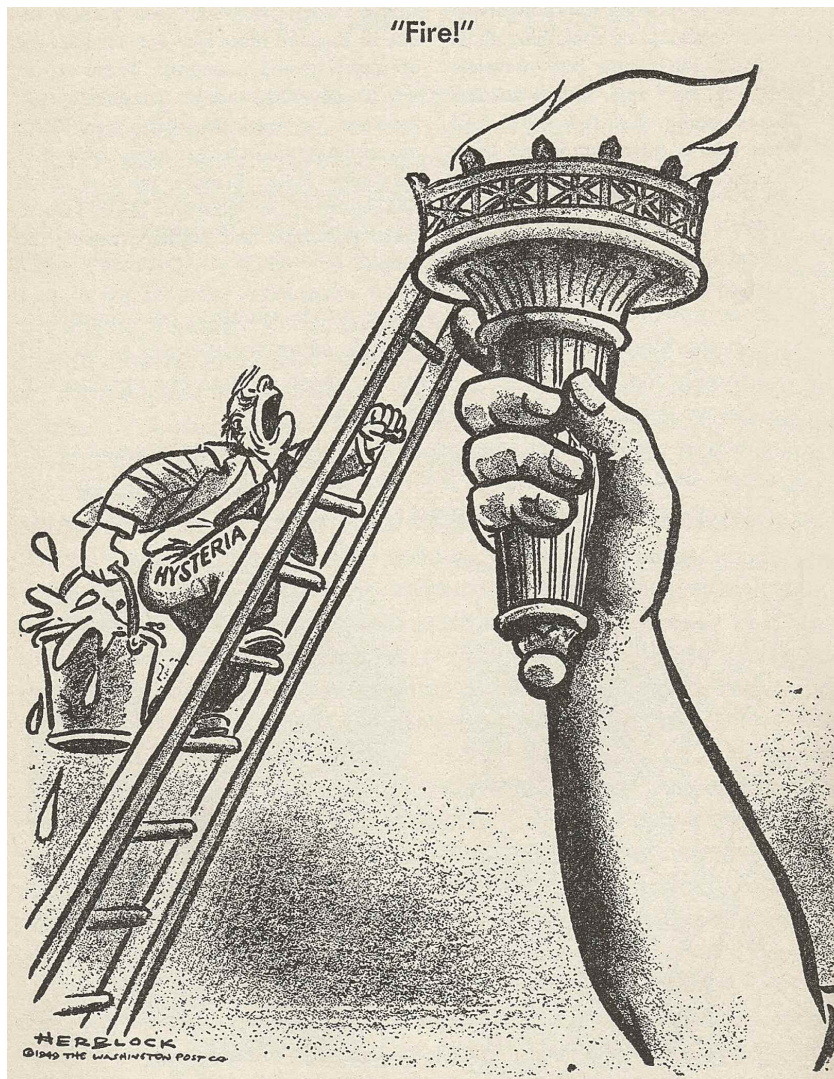
A hidegháború nem olyan volt, mint a többi háború. Mindkét fél óriási mennyiségű nukleáris rakétát halmozott fel, s bármikor készen álltak kilőni azokat szárazföldről, tengerrel vagy levegőből. Sokan el is szánták magukat arra, hogy megtegyék, hiszen az elrettentés sikerének az volt a feltétele, hogy a másik fél elhiggye: ellenfele készen áll a harcra. Ugyanakkor a nukleáris fegyverek pusztítóképesége messze meghaladta katonai hasznosságukat. Ahogy Edward N. Luttwak aradi származású amerikai hadtörténész megfogalmazta: túl hatékonyak voltak ahhoz, hogy a kölcsönös elrettentésen kívül másra is használják őket.

A NUKLEÁRIS FEGYVEREK MEGFÉLEMLÍTŐ EREJE

Hagyományos ütközetekben az efféle fegyvereket nem lehetett bevetni. Sőt, még az ellenfelek hagyományos fegyverekkel történő összecsapását is akadályozták, hiszen a nélkülük kivívott sikereket azonnal ellensúlyozhatták volna a bevetésükkel. Egyszerűen lehetlenné tették azt az optimizmust, amely szükséges a háborúk megindításához, hiszen nyilvánvaló volt, hogy felhasználásuk katasztrofális következményekkel járna. Thomas S. Power tábornok, az amerikai hadászati légiparancsnokság 1957 és 1964 közti főparancsnoka egyszer kijelentette: *„Ha a háború végén csak két amerikai és egy orosz marad életben, akkor nyertünk!”* Egy munkatársa azonban megjegyezte: *„Csak arra vigyázzon, hogy egy férfi és egy nő legyen...”*

Még az olyan diktátorok is, mint Sztálin és Mao Ce-tung, akik nyugodtan feláldoztak tízmilliókat saját honfitársaik közül, nagyon óvatosnak bizonyultak, amikor az atomfegyverek kerültek szóba. A hidegháború ezért csak perifériális frontokon „melegedett fel”: Koreában, Vietnámban, Afganisztánban, Afrikában és Közép-Amerikában. Bár e harcokban milliók haltak meg, a hidegháború végkimenetele szempontjából nem bizonyultak döntő jelentőségűnek. A propaganda és a felforgatótevékenység sem ért el meghatározó eredményeket. A háborút végső soron a piac által irányított gazdasági rendszer és a központi tervezgazdálkodás versengésének végkimenetele döntötte el, amely aláásta a szovjet rendszer legitimitását.

Amikor a hidegháború történetírását emlegetik, szinte kizárólag ameri-

kai vagy nyugat-európai történészek vitáit idézik fel. Az ok nyilvánvaló: bár a kommunista tömb országaiban is jelentek meg írások a témáról, vita nem bontakozott ki. A marxizmus-leninizmus hivatalos ideológiája szerint a hidegháborúban a Szovjetunió a haladáért, a békéért, az emberiség fejlődéséért küzdött – ha pedig ezt elfogadjuk, akkor a vele szemben álló fél kizárólag mindezen nemes célok elszánt ellenségének szerepkörét kaphatja meg. Aki felvetette volna „a világ haladó erői” élén álló nagyhatalom felelősségének kérdését, az a szovjetellenesség vádját magára vonva aligha publikálhatta volna nézeteit.

A HIVATALOS ÁLLÁSPONT A VASFÜGGÖNY EGYIK OLDALÁN

A kommunista tömb országaiban azok a történészek, akik publikálhattak a hidegháborúról, meglehetősen egységesen nyilatkoztak a konfliktus eredetéről

és a felelősség kérdéséről. Álláspontjuk ráadásul nem sokat módosult a hidegháború évtizedei alatt. Idézzünk fel néhány jellegzetes megállapítást a legszélesebb körben forgalmazott, összefoglaló jellegű magyar kézikönyvekből! A Minerva Kiadó 1960-ban, majd a Közgazdasági és Jogi Kiadó új kiadásban 1963-ban jelentette meg azt az enciklopédiát, amelynek világtörténelmi kötetében a következő, sután megfogalmazott kijelentést olvashatjuk a hidegháború okairól: *„A nyugati hatalmak ismételten útját próbálták állni a kelet-európai országokban a szocialista elemek kialakulásának.”*

Jóval részletesebben fejti ki ugyanezt az MSZMP Politikai Főiskolája által 1975-ben 30 000 példányban megjelentetett, *A nemzetközi munkásmozgalom története, 1945–1974* című kötet: *„A háború egyik legfontosabb következménye a Szovjetunió megerősödése volt”,* ami *„növelte a háború utáni demokratikus szellemű rendezés lehetőségét, hozzájárult a különböző forradalmi*

A Kelet–Nyugat ellentétéről, a nukleáris fegyverzet felhasználásától való félelemről Herbert Lawrence Block, művésznévén Herblock (1909–2001) készítette a legszellemesebb politikai karikatúrákat az Egyesült Államokban.

mozgalmak továbbfejlődéséhez”. A Szovjetunió ellenfelei reakciós, sőt polgárháborús törekvéseket képviseltek: „A kelet-európai népi demokratikus forradalmi fejlődés kibontakozásához kedvező feltételeket biztosított a Szovjetunió megerősödése, katonai, politikai, gazdasági segítsége. A felszabadító szovjet hadsereg jelenléte megakadályozta a tőkés nagyhatalmak intervencióját, bénítóan hatott a reakciós erők szervezkedésére, kilátástalanná tette a belső ellenforradalmi körök polgárháborús terveit. A kelet-európai népi demokratikus erők a nyugati imperialista körök hatalmi igényeivel szemben, országaik függetlensége védelmében, a társadalmi haladás érdekében szoros együttműködésre törekedtek a Szovjetunióval.” Vagyis a szovjet katonai megszállás nélkül a szerzők szerint a kelet-európai országokra ugyanaz a sors várt

volna, mint a Szovjetunióra a bolsevik hatalomátvétel után: intervenció és polgárháború.

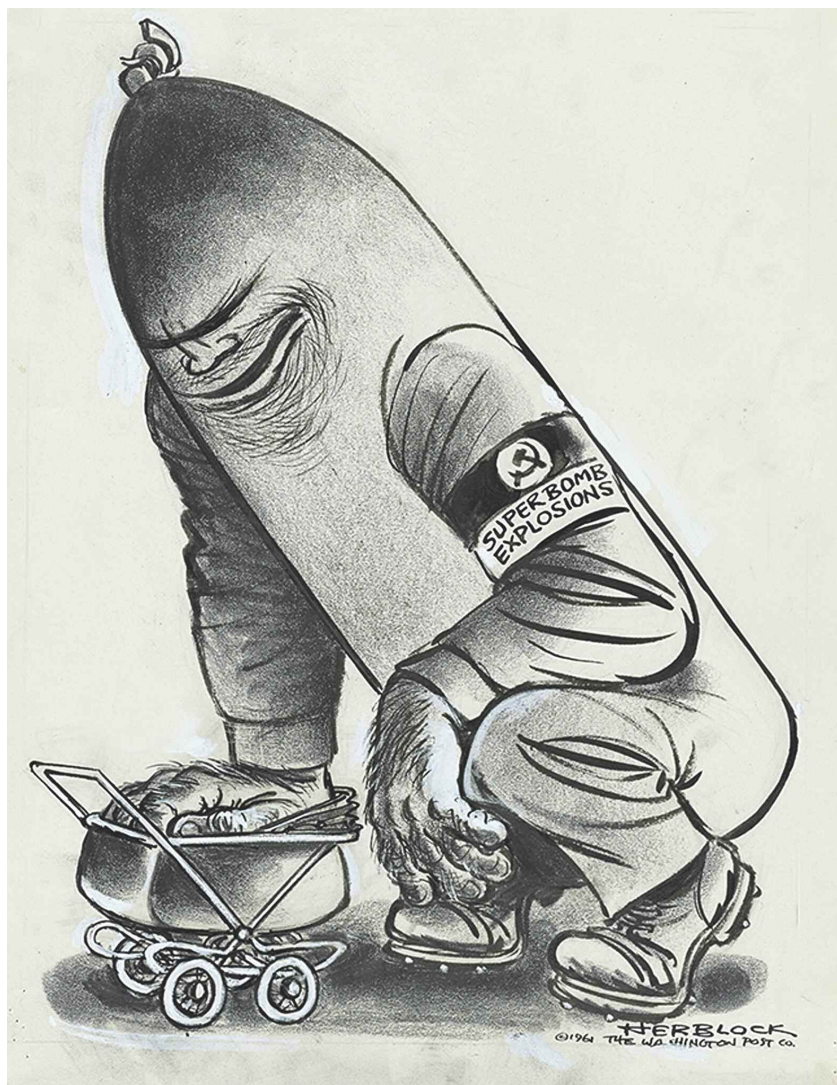
A szerzők meg is nevezik a visszahúzó erő képviselőit: Nyugat-Európában „az antifasiszta harc eredményeként fellendült nyugati munkásmozgalom további demokratikus küzdelmeinek kibontakozását akadályozta a polgári reakciónak nyújtott angol–amerikai támogatás. [...] Az amerikai monopoltoke a termelés és a profit háború alatti magas színvonalának fenntartása és növelése érdekében új külföldi árufelvívő piacok és tőkebefektetési területek szerzésére törekedett. [...] A háborús konjunktúra előnyeit élvező monopolista csoportok előtérbe kerülése a háború utolsó szakaszától a hatalmi régióban inkább jobbratolódást eredményezett. F. D. Roosevelttel 1945 áprilisában bekövetkezett halála után H. S. Truman elnökkel a világalomra törekvő monopoltoke szélsőséges irányzatának képviselője került az amerikai kormányzat élére. A személyi változás együtt járt a Szovjetunióval szemben »keményebb« (zsaroló, fenyegető) fellépést követelő monopoltoke csoportok befolyásának erősödésével. Truman reakció-sabbá váló demokrata kormányzata

alatt előretörték a nála is szélsőségesebb szovjet- és kommunistaellenes magatartást pártoló republikánusok.” Truman, az egykori tönkrement rövidárukereskedő ugyancsak meglepődött volna, ha megtudja, hogy ő a „világalomra törekvő monopoltoke szélsőséges irányzatának képviselője”. Talán felesleges felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a republikánusok nem „előretörték” elnöksége idején, hanem 1949-re a Kongresszus mindkét kamarájában elveszítették többségüket.

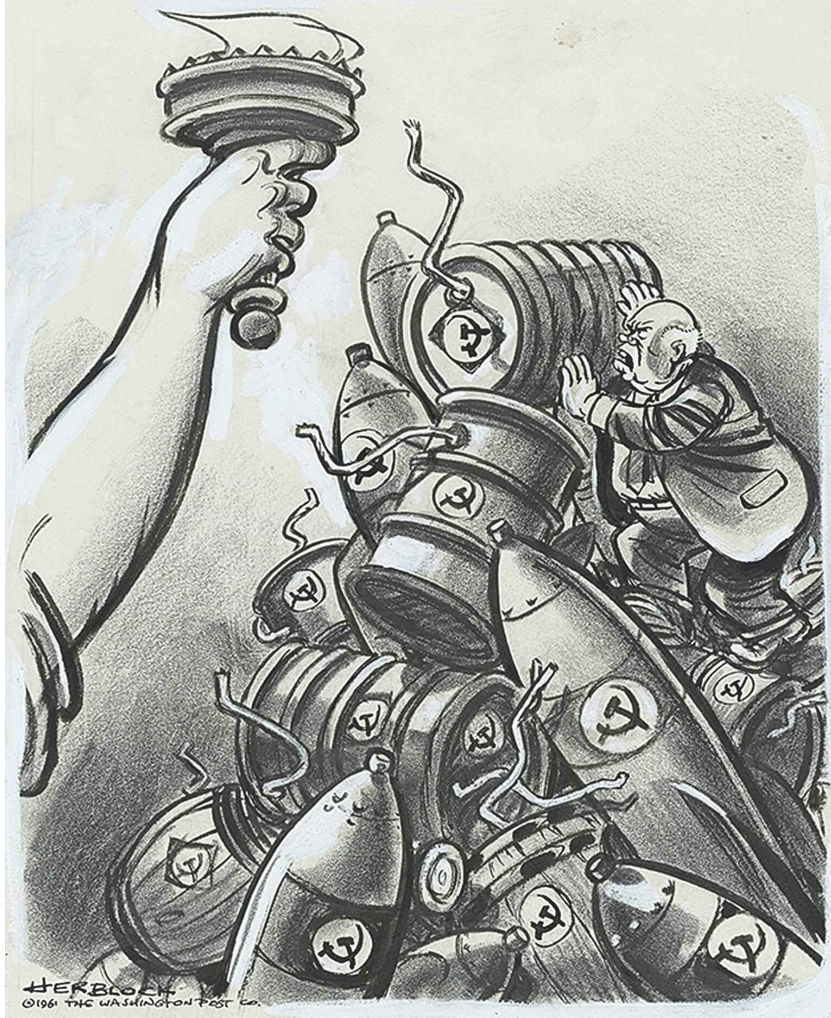
A Szovjetunió természetesen „a fasiszta tömb széttúzása után is az antifasiszta koalíció fenntartására törekedett”. De „az Egyesült Államok és Anglia a háború befejező szakaszától kezdve egyre nyíltabban igyekezett saját, imperialista érdekeit érvényre juttatni. Felléptek a Szovjetunió befolyásának visszaszorítása érdekében [...] A belső reakciót több országban is támogatták.” Sőt, nagyobb bűnük is volt: „Elutasították a fasiszmus teljes felszámolását, a demokratizálódást megrekesztették a polgári demokrácia szintjén, a monopoltoke hatalmának megtörése helyett pedig annak helyreállítására tértek át. [...] Az imperialista érdekek érvényesítésére irányuló törekvés fokozatosan elvezetett az antifasiszta koalíció felbomlásához, a szövetségesek együttműködésének megszűnéséhez. Elsőként Churchill lépett fel fultoni beszédében egy közös szovjetellenes angol–amerikai front létrehozásának tervével. [...] Tartva a további erőeltolódástól és attól, hogy az atommonopólium stratégiaileg kihasználatlan marad, Truman elnök 1947. március 12-i kongresszusi üzenetében hivatalosan is hidegháborús politikát hirdetett meg [...] Az amerikai erőpolitika nyílt meghirdetése véget vetett a szövetségesek közötti együttműködésnek.”

Hasonlókat olvashatunk egy 1976-ban kiadott, *A Szovjetunió története 1917–1966* című egyetemi tankönyvben is: „A nyugati hatalmak a világháború után letértek a fasiszmissal szemben kialakult együttműködés újtjáról. Mindent elkövettek, hogy megakadályozzák a szovjet hatalom felbomlását.”

Herblock 1946-ban ábrázolta először „Atom urat” mint a hidegháború nukleáris fenyegetésének szimbólumát. 1961-ben többször is felhasználta ezt a figurát, amikor a kubai rakétaválság az Egyesült Államok számára már közvetlen fenyegetést jelentett.

„Oltsa ki azt a fényt! Mindent fel akar robbantani?” Herblock vérfagyasztó és kifinomult karikatúrákkal érzékeltette a hidegháború fenyegetését, amelyért a szovjeteket, személy szerint Hruscsovot tette felelőssé.

lyozzák a szocialista erők növekedését, a nemzeti felszabadító törekvések kibontakozását. [...] A nyugati kapitalista államok megkezdték az úgynevezett hidegháborút.”

Mint látjuk, a hidegháború okaival kapcsolatban a szerzők kerültköz az események részletesebb ismertetését, s megelégedtek az általánosító és leegyszerűsítő minősítésekkel. Szigorúan leninista terminológiával megfogalmazott szövegeikből annyi derül ki, hogy a hidegháború a gazdasági érdekeiket követő amerikai és brit nagyvállalkozók által diktált politika volt, amelyre Churchill tett javaslatot és Truman hirdette meg, amíg ezt az atomfegyver kizárólagos birtokosaként biztonságosan megtehetette. A felelősség egyértelmű: a „nyugati kapitalista államokat” terheli. Ami pedig az oly gyakran emlegetett antifaszizmust illeti, ennek kapcsán érdemes felidézni François Furet francia történész véleményét, amelyet *Egy illúzió múltja* című kötetében fogalmazott meg: „A fasizmus [...] lappangó fenyegetésként éli túl önmagát, egészen a szocialista forradalom eljöveteleig, amely egyedül képes rá, hogy a fasizmusnak még a lehetőségét is kiiktassa [...] Ennek az ideológiai konstrukciónak, amely oly sok szörszálhasogató vitát eredményez majd, épp az a célja, hogy ilyen vitákat gerjesszen, hiszen így elkerülhető a lehangoló valóságelemzés. A konstrukció negatív tárgyat teremt a politikai cselekvés számára - antifaszizmus, antikapitalizmus -, amivel elkerüli a demokráciáról és a szocializmusról szóló vitát.”

A TÖRTÉNÉSZEK VITÁJA A VASFÜGGÖNY MÁSIK OLDALÁN

A szakértők három egymást követő irányzatra osztják fel a hidegháború nyugat-európai és amerikai historiográfiáját. Az elsőt „ortodox értelmezésnek” nevezik. Az amerikai történészek többsége 1945 után ugyanis egyetértett abban, hogy a hidegháborút a szovjet gyanakvás és mohóság robbantotta ki. Ez megfelelt a hazafias hagyományaiknak is: a sajátjukat kiválasztott nem-

zetnek tartották, amely ideális célokot követ a külpolitika terén is. Ezért Amerikában az olyan politikusok, mint Roosevelttől korábbi alelnöke, Henry Wallace, aki kijelentette, hogy a világbékét csak a Szovjetunióval tett, folyamatos engedményekkel lehet fenntartani, gyorsan elveszítették követőiket.

Nyugat-Európában viszont még sokáig éreztette hatását az a jóindulat, amelyet a Szovjetunióval háborús erőfeszítései váltottak ki. E régióban valódi felszabadításként éltek meg a háború végét, mit sem tudva arról, hogy Kelet-Európában a náci elnyomást a sztálinista elnyomás követte. A tömeges fosztogatásról és nemi erőszakról, a politikai rendőrség tevékenységéről sem szereztek közvetlen ismereteket. Nehéz volt elfogadni, hogy az a rendszer is követhet el emberiesség elleni bűnöket, amelyet a náci állam el akart pusztítani és amely oly sok áldozat árán harcolt a „legnagyobb bűnös”, a náci állam ellen.

Ne feledkezzünk meg a marxizmus jelentős vonzerejéről sem: mint gazdasági elemzés, erkölcsi előírás és politikai jóslat kombinációja rendkívül csábító-

nak és jól hasznosíthatónak bizonyult. Ezért a brit Munkáspárt egy része, valamint sok francia és olasz értelmiségi készen állt Sztálin valamennyi intézkedésének védelmezésére. A hagyományos modernizációellenességből származó Amerika-ellenesség alapján is hajlottak arra, hogy háborúra törekvő, „imperialista” hatalomnak tekintsék az Egyesült Államokat. Bertrand Russell brit filozófus még 1958-ban is azt hangsúlyozta, hogy a kommunista uralom és az emberi faj kipusztulása közül az előbbi lehetőség a kisebbik rossz.

Az amerikai történészek közül William Appleman Williams volt az új historiográfiai irányzat, az úgynevezett „revizionista értelmezés” egyik első képviselője. Diákjai egy része később az új baloldali mozgalmakhoz csatlakozott. Az ő értelmezése szerint az Egyesült Államok a belső, faji és osztályellentétéről próbálta elvonni a társadalom figyelmét az agresszív külpolitikával. *The Tragedy of American Diplomacy (Az amerikai diplomácia tragédiája)* című, 1959-ben kiadott kötetében azt állította, hogy a hidegháborúért nem a kommunista terjeszkedés a felelős,

hanem a piacokért harcoló amerikai erőpolitika, amely európai piacainak elvesztésétől féltve eltúlozta a szovjet fenyegetést.

Az 1960-as években a vietnámi háború hatására ez az értelmezés széles körökben elfogadottá vált. Hívei szerint a szovjet vezetés érthető módon mindössze defenzióra törekedett, az Egyesült Államok kormánya azonban felelőtlenül viselkedett. Trumant azzal vádolták, hogy felhagyott Roosevelttel békés külpolitikájával, és elsőként tett agresszív lépéseket. A radikálisabb revizionisták szerint nem is az 1945 utáni, hanem a jóval korábbi amerikai gazdasági expanzió volt az az alapvető tényező, amely szükségszerűen vezetett el a hidegháborús szembenálláshoz. Egyesek az 1917-et követő amerikai beavatkozást, mások – mint például Walter LaFeber – a 19. századi amerikai terjeszkedést tekintik a hidegháborúhoz vezető folyamat kiindulópontjának.

Nyugat-Európában is akadtak követői ennek az irányzatnak. Wilfried Loth német történész még 1994-ben megjelent *Stalins ungeliebtes Kind. Warum Moskau die DDR nicht wollte (Sztálin nem szeretett gyermeke. Miért nem*

akarta Moszkva az NDK-t?) című könyvében is azt állította, hogy a hidegháborút a nyugati hatalmak robbantották ki, amelyek nem fogadták el Sztálin békülékeny gesztusait. A „revizionista értelmezés” kritikusi azonban arra hívták fel a figyelmet, hogy egy összetett nemzetközi helyzetben aligha lehet csak az egyik oldalt okolni a konfliktus elmérgesedéséért. A revizionista érvelést pedig az Egyesült Államokra jellemző provinciális elfogultság egyik sajátos verziójának tekintették, mert azt sugallta, hogy az egész háború utáni világot Amerika „ellenforradalmi imperializmusa” irányította. François Furet is így vélekedett: *„Ennek a történetírásnak revizionista érzelmeiből fakadó gyengesége [...] az, hogy egyoldalú: megfelelkezik például – hogy mást ne mondjunk – a szovjet rendszer különleges természetéről és sajátos diplomáciájáról.”*

A revizionista értelmezés kritikája nyomán az 1970-es évektől kialakult az úgynevezett „posztrevizionista” interpretáció. Hívei szerint a hidegháború kirobbantásáért a fő felelősség a sztálinista Szovjetuniót terhelő, de a konfliktust az amerikai lépések, a belpolitikai megmondolások és a rossz számítá-

sok is felerősítették. Az irányzatnak Alan Brinkley, Thomas G. Paterson és John Lewis Gaddis voltak a legismertebb képviselői az Egyesült Államokban. Ez utóbbi történész hazánkban is kiadott, *Most már tudjuk* című kötetében azt hangsúlyozta, hogy a hidegháború régi történetírása nemcsak elavult, hanem a történetírás abnormális irányzata volt: *„Egy abnormális korszaknak, a hidegháborúnak a terméke.”* Az egyik félre (a nyugatira) aránytalanul nagyobb figyelem irányult, mint a másikra, mert a kommunista államok gondosan titkolták saját történelmüket. A hangsúly az anyagi érdekek és a katonai erő vizsgálatán volt, s elsikkadt az eszmék és hatalmi formák jelentősége.

A HATALMI FORMÁK KÉRDÉSÉRŐL

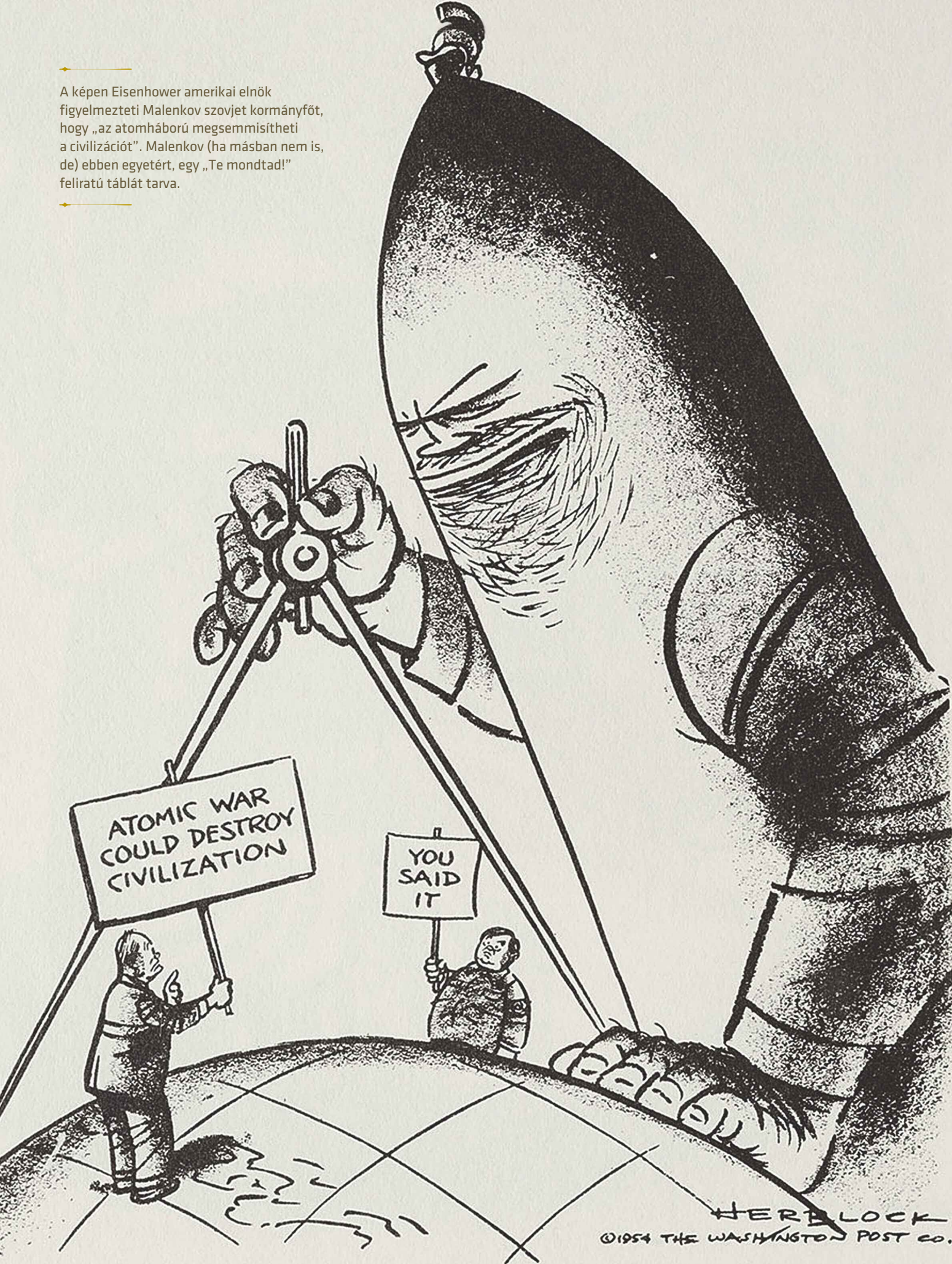
Gaddis szerint a hatalmi formák sokfélesége nagyobb hatással volt a hidegháború menetére, mint maga a hatalmi egyensúly. Teljes joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió egészen különböző birodalmakat épített ki a második világháború után. Sokan vélekedtek úgy, hogy erkölcsi szempontból nem sok különbség volt Moszkva és Washington birodalmi között, hiszen mindkettő megtagadta a fennhatósága alá tartozó államoktól a teljes autonómiát.

Eric Hobsbawm brit történész *Mozgalmas évek* című emlékiratában odáig fokozta a felelősség áthárításának klasszikus módszerét, az egyenlősítést, hogy képes volt így fogalmazni: *„1947-ben a nyugati kormányokban dolgozó kommunista minisztereket kezdték kizsorítani hivatalaikból, és ugyanez történt a nem kommunista miniszterekkel a kommunista irányítás alatt álló országokban.”* Vajon valóban „ugyanaz” történt az olasz vagy francia kommunista miniszterekkel, mint a száműzetésbe kényszerült Nagy Ferencsel vagy a meggyilkolt Jan Masarykkal? Sztálin is az egyenlősítés módszerét alkalmazta, amikor 1945 tavaszán azt mondta Mi-

A nukleáris fegyverek és a megsemmisüléstől való félelem határozta meg a Szovjetunió és az Egyesült Államok diplomáciai kapcsolatait. A képen Hruscsov egy detonátorral megindítja a tiltakozási hullámot az amerikai atomkísérletek ellen, háta mögött a borostás „Atom úr” egyetértően vigyorog.

A képen Eisenhower amerikai elnök figyelmezteti Malenkov szovjet kormányfőt, hogy „az atomháború megsemmisítheti a civilizációt”. Malenkov (ha másban nem is, de) ebben egyetért, egy „Te mondtad!” feliratú táblát tarva.

HERBLOCK
©1954 THE WASHINGTON POST CO.

A karikatúrán Hruscsov szétveri a nukleáris kísérletek betiltását szimbolizáló palackot, melyből kiemelkedik az atomháború szelleme.

tásokat, de a szovjetek viselkedésével összehasonlítva „angyaloknak látszóttak”, ahogy Lucius D. Clay amerikai tábornok megállapította. Sztálin csak diktatúrát és erőszakot tudott felkínálni – nem csoda, ha Raymond Aron, a kiváló francia filozófus levonta a következtetést: „Mint francia értelmiségi szolidárisnak vallom magam a sztálini törekvések ellen harcoló Egyesült Államokkal.”

A hidegháború végső soron a két hatalmi rendszer, az amerikai és a szovjet különbözősége miatt vált elkerülhetlenné. Az egyik hosszú, szerves történelmi fejlődés útján jött létre, nem mentesen az erőszaktól és a kizsákmányolástól, de a huszadik századra társadalmi konszenzuson alapult, széles tömegeket vont be a demokratikus politika gyakorlásába, és soha nem látott életszínvonalat biztosított állampolgárai többsége számára. A másik rendszer egy utópia megvalósítására tett erőszakos kísérleten alapult, s kizárólag azzal biztosíthatta fennmaradását, hogy a társadalom abszolút többségét brutálisan elnyomta egy kiváltságos kisebbség – amely kisebbség tagjai közül is sokat elsöpört a terror.

Sztálin egyik legújabb életrajzírója, Oleg V. Hlevnyuk így jellemezte a rendszert 2015-ben megjelent könyvében: „Sztálin uralkodásának több mint húsz éves időtartama alatt évente átlagosan egymillió személyt lőttek agyon, börtönöztek be vagy deportáltak a Szovjetunió alig lakható területeire. [...] A 26 millió agyonlőtt, bebörtönözött vagy belső száműzetésbe küldött személy mellett tízmilliókat kényszerítettek nehéz és veszélyes munkára, tartóztatnak le, vetettek alá vádak nélküli, hosszabb bebörtönzésnek. [...] A sztálini diktatúra összesen legalább 60 millió embert vetett alá valamilyen »lágý« vagy »kemény« elnyomásnak és diszkriminációnak.”

A hidegháborúról minden bizonnyal sok új dokumentum kerül majd elő a levéltárakból, és sokáig fognak még vitatkozni róla a történészek. Annyit azonban máris megállapíthatunk, hogy az lett volna a csoda, ha ez a két rendszer képes lett volna tartós, ellenségesség nélküli, békés együttműködésre, és el tudta volna kerülni a hidegháborút. ♦

lovan Đilasnak: „Ez a háború eltér a múltbéli háborúktól; ha valaki területet foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahová a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges.”

Csakhogy az amerikai vezetőknek egyáltalán nem kellett zsarnoki módszerekkel „rákényszeríteniük” a franciákra vagy az olaszokra társadalmi rendszerüket, a piacgazdaságot és a képviselői demokráciát. Külpolitikai lépéseik a hazai belpolitika demokratikus hagyományait tükrözték, tárgyalásokra, konszenzus- és kompromisszumkérésre törekedtek. A Szovjetunió viszont François Furet megfogalmazásával élve „semmilyen sem különbözne bármelyik közönséges rendőrállamtól, ha nem ruházná fel önmagát a szocializmus megtestesítőjének ideológiai kiváltságával. [...] A kommunista eszme [...] úgy lett birodalomépítő hatalom, hogy közben semmit sem adott fel önmagából. Mint-hogy a kezdetektől összeforrott az erő kultuszával, majd visszaszorult egyetlen ország szolgálatába, a háború

utáni körülmények szinte természetes terjeszkedési lehetőséget jelentenek a számára. Csak a méretek változnak.” 1945 után Sztálin pontosan olyan bánásmódban részesítette a befolyási övezetébe került államokat, mint saját honfitársait 1945 előtt. Az egyik birodalom kérésre, a másik kényszerből létesült.

„A nyugati demokráciák olyan biztonsági rendszert képzeltek el, amely elveti az erőszakot vagy az azzal való fenyegetőzést – írja Gaddis. – A biztonságot olyan kollektív értéknek kezelték, amit senkitől sem lehet megtagadni, és nem sajátíthatja ki senki. Sztálin egészen máshogy látta a kérdést: a biztonságot csak a potenciális ellenfelek megfélemlítése vagy megsemmisítése révén tartotta elérhetőnek.” Ezért végeztetett ki több mint húszezer lengyelt Katyńban, hurcoltatott el több száz ezer magyart kényszermunkára, szállíttatta el a hadserege által megszállt zóna ipari kapacitásának több mint egyharmadát, s nem bánta, hogy katonái megerőszakoltak kétfélmillió nőt. Az amerikai katonák is követtek el atroci-